

Данаил Николов

СВЕТООТЕЧЕСКИ СВЕДЕНИЯ ЗА ЙЕРАРХИЯТА НА АНГЕЛИТЕ

Abstract: Danail Nikolov, *Patristic Views on the Hierarchy of the Angels*.

There are numerous passages in the Bible that mention angels, but none provide direct information about angelic hierarchy. However, according to Orthodox Church Tradition, there is clear and direct evidence regarding the hierarchy of angels. This teaching was formally expressed at the Fifth Ecumenical Council (553). Prominent Holy Fathers of the Orthodox Church have written extensively about the angelic hierarchy and various angelic ranks. The angelic hierarchy is detailed in *On the Celestial Hierarchy* by St. Dionysius the Areopagite, a text frequently referenced by Holy Fathers such as St. Gregory Dialogus, St. John of Damascus, and St. Gregory Palamas. Today, the angelic hierarchy, according to St. Dionysius the Areopagite, remains a subject of serious debate. One of its most notable critics is John Meyendorff, who unequivocally rejects it. Consequently, Meyendorff's position contrasts with the Holy Tradition of the Orthodox Church and the teachings of esteemed Holy Fathers like St. Gregory Dialogus, St. John of Damascus, and St. Gregory Palamas.

Keywords: *Dogmatic Theology, Orthodox Dogma, Patristics, Angels, Dogmatics, Systematic Theology*

Един от основните моменти при разглеждане на темата за безплътните сили, наред с техния произход и природа, е въпросът за ангелската йерархия. На много места в Свещ. Писание се говори за ангели, но не могат да бъдат открити преки указания за градация в тяхната йерархичност. В тази връзка св. Григорий Двоеслов разсъждава: „Но доколкото знаем, че в някои места на Писанието нещо се извършва чрез херувимите, а нещо – чрез серафимите, то ние не бихме искали решително да твърдим, сами ли те лично правят това, или го извършват чрез подчинени войнства, които, както е казано, идвайки от висшите, приемат и наименованието висши, защото това

ние не можем да докажем с ясни свидетелства. Впрочем, ние наистина знаем, че за изпълнение на служението едни ангели свише изпращат други, именно по свидетелството на пророк Захария, който говори: „И ето Ангелът, който говореше с мене, излиза, а друг Ангел идеше насреща му, и той рече на тогова: иди по-скоро, кажи на тоя момък: Иерусалим ще засели околностите поради многото човеци и добитък в него“ (Зах. 2:3-4). Така, ако ангел говори на ангел: иди и кажи, то няма съмнение, че един изпраща друг.“¹

Наличието на йерархична обвързаност в ангелския свят недвусмислено е загатнато в Свещ. Писание. Макар текстовете да не изброяват последователно ангелските чинове, те образно ги представят във войскови единици: „Или мислиш, че не мога сега, помоли Своя Отец, и Той ще ми представи повече от дванайсет легиона Ангели?“ (Мат. 26:53). В други случаи някои ангели са наречени князе: „Ала ето, Михаил, един от първите князе, дойде да ми помогне“ (Дан. 10:13), като тук очевидно св. архангел Михаил е определен като един от висшите ангели. Посочва се и че някои ангели са съвсем близо до Бога, т.е. може да се допусне, че те са най-висши: „В годината, когато умря цар Озия, аз видях Господа, седнал на престол висок и издигнат, и полите на одеждите Му пълнеха целия храм. Около Него стояха серафими“ (Ис. 6:1-2).

В Писанието се споменават девет обобщаващи названия на ангелските чинове. Това също е сериозен аргумент в подкрепа на възприемането им в йерархична обвързаност, обусловена от техните природни сили и съвършенства²: серафими (например Ис. 6:1-8), херувими (например Бит. 3:24; Пс. 79:2, 98:1; Йез. 1:5-14, 10:15-20), сили (например Еф. 1:21; Рим. 8:38), престоли, господства, власти, начала (например Кол. 1:16; Еф. 1:21, 3:10), архангели (например 1Сол. 4:19) и ангели (например 1Петр. 3:22; Рим. 8:38). Библейският текст съдържа и редица други косвени свидетелства за наличие на йерархичност в ангелския свят. В Свещ. Предание обаче могат да бъдат открити най-ясните и преки свидетелства за йерархичност при ангелите. Това

¹ Gregorii Magni *Homilia XXXIV* (PL 76, 1255).

² Макарий (Булгаков), Митрополит Московский и Коломенский, *Православно-догматическое богословие*, т. 1, СПб., 1883, с. 398

разбиране е изразено и съборно на Петия вселенски събор (553 г.), когато е осъден Ориген¹.

За различаване на степени и чинове пишат някои от най-известните св. отци и учители на Църквата. Св. Игнатий Богоносец се обръща към тралийците по следния начин: „Нима не мога да ви напиша за небесното? Но се опасявам, да не би на вас, които сте още младенци, да не нанесе вреда, и, простете ми, че вие, не бидейки в състояние да [го] вместите, да не се отеготите, тъй като и аз, намирайки се във вериги, и да разбере небесното мога, и чиновете на началствата, но въпреки това аз съм несъвършен ученик“². Св. Иринеи Лионски, оборвайки еретически лъжеучения, споменава: „Нека да ни кажат, каква е природата на невидимите същества, да разкажат за броя на ангелите и чина на архангелите, да открият тайната на престолите и обяснят различието между господствата, началата, властите и силите.“³ На свой ред св. Кирил Йерусалимски казва: „И така, виждат Го [Бога] ангелите, колкото могат да вместят, и архангелите, колкото е възможно за тях, също и престолите, и господствата Го виждат, макар и повече от първите“ (т.е. повече от ангелите и архангелите)⁴. А на друго място той пише: „И ако имаше някой, ако само това бе възможно, да се въздигне на първото небе и да разгледа състоянието на намиращите се там ангели, пристъпвайки към тях, да попита как е родил Бог Своя Син, мисля, че те биха казали: над нас горе има [по-] големи, тях питай. Въздигни се тогава на второто и третото небе, достигни, ако можеш престолите и господствата, началата и властите.“⁵ Св. Василий Велики също говори за началстващи и подчинени при ангелите: „Второто и третото по ред и достойнство не във всеки случай има друга природа. Както у ангелите, макари един да е княз, а

¹ Той учел, че по същност и сили ангелите били напълно равни помежду си и че първоначално те не били разделени на класове, а се разделили впоследствие, когато някои от тях паднали /Петия вселенски събор, *Срещу Ориген*, кан. II и кан. XIV, цитирано по Макарий (Булгаков), Митрополит Московский и Коломенский, *цит. съч.*, с. 397.

² Ignatii Antiocheni, *Epistola ad Trallianos V* (PG 5, 680).

³ Irenaei *Contra Haereses* II, 30 (PG 7, 816).

⁴ Cyrili Archiepiscopi Hierosolymitani *Catechesis VI De Uno Deo* (PG 33, 548).

⁵ Eiusdem *Catechesis XI. De Filio Dei Unigenito...* cols. 704-705.

друг подчинен, обаче всички, по природа, са ангели“¹.

Изброяване на деветте ангелски чина, макар и без конкретно разяснение на особеностите при тяхното степенуване, срещаме при св. Григорий Богослов: „...Ангели, архангели, престоли, господства, начала, власти, светлости, възхождения, умни сили или умове“². А също и при св. Йоан Златоуст: „Щом се обърнеш още и към невидимите сили, и издигнеш мисълта си към войнствата на ангелите, архангелите, висшите сили, престолите, господствата, началата, властите, херувимите, серафимите: кой ум, кое слово ще бъде в състояние да изрази неизказаното Му (на Твореца) величие?“³

Най-известното и широко коментирано светоотеческо творение, което се занимава подробно с йерархията в ангелския свят, е „За небесната йерархия“, запазена под името на св. Дионисий Ареопагит⁴. В него авторът подрежда ангелите в девет чина, групирани в три степени: най-висшите – серафими, херувими и престоли; следват господства, сили и власти; най-низшите – начала, архангели и ангели.

Йерархията според Дионисиевия корпус е „свещен ред, знание и действие, което в мярата на възможното търси подобие с Богообразното, и съразмерно, чрез богоподражание, се възвежда към даруваните от Бога осияния“⁵. Цел на йерархията е да се уподоби, доколкото е възможно на Бога, продължава авторът и да се съедини с Него, приемайки Го като наставник на всяко свещено знание и действие, като неотклонно се визира в пребожественото Му великолепие и според силите си приема Неговия отпечатък, превръщайки онези, които пребивават в нея, в „божии изваяния, прозрачни и чисти огледала, приемащи светоначалния лъч и свещено произпълвани

¹ Basilii Magni *Adversus Eunomium* III, 2 (PG 29, 657).

² Gregorii Theologi *Oratio XXVIII. De Theologia* (PG 36, 72).

³ Joannis Chrysostomi *Homiliae in Genesin* IV (PG 53, 44).

⁴ Много съвременни изследователи отхвърлят тезата, че автор на „За небесната йерархия“ и останалите книги от т.нар. „Ареопагитски корпус“ е св. Дионисий Ареопагит, пряк ученик на св. ап. Павел. Смятат, че това е автор, живял през VI в. Повече по този въпрос виж в предговора на „За небесната йерархия, За църковната йерархия“ в превод на български от Иван Христов (Издателство „Лик“, С., 2001).

⁵ Св. Дионисий Ареопагит, *За небесната йерархия. За църковната йерархия*, София, 2001, *За Небесната йерархия*, гл. 3, с. 26-27, прев. Иван Христов.

с дарувания блясък, и на свой ред беззавистно изливащи го нататък според богоначалните установления⁶. Целта на йерархията според св. Дионисий е чрез очистване, просвещение и усъвършенстване да се постигне обожение и единение с Бога при това в строго определен порядък. Това се отнася и за хората, като ангелската йерархия категорично се поставя над църковната.

Иван Христов извежда систематизирано основните принципи, на които почива йерархията (небесна и църковна) според автора на Ареопагитския корпус⁷. Първият е принципът на всеобщата хармония – по-висшето посредничи за приобщаването на онова, което го следва, към онова, което го предшества. Така по-висшите Божествени умове (висшите ангели) предават светлините към по-низшите и ги издигат към Бога. Накрая най-низшите ангели предават светлините на хората, където те се приемат най-напред от епископите (йерарсите), за да се предадат на свещениците (йереите), свещенослужителите и верните.

Втори основополагащ за йерархията принцип е „включването и изявяването“. Според него по-висшите нива в йерархията не са свободни от съвършенствата на по-низшите, а ги включват в себе си в преизобилна степен. На свой ред низшите нива не са лишени от съвършенствата на по-висшите, а ги изявяват в отслабена степен.

Това е свързано с третия принцип на йерархията – „сакраменталния принцип на синергията“, според който цялата йерархия е пронизана от една сила и извършва едно действие. Според този принцип всичко, извършвано от твартата в нейната причастност към Бога, е действие на самия Бог като единствен източник и на битието, и на благобитието. Това има място при йерархията на ангелите, където една и съща сила, и една и съща светлина се разпределят съразмерно на способността на отделните чинове да я възприемат.

Първото ангелско чиноустройство⁸ пребивава вечно около Бога, казва авторът. То стои близо и преди всички други е допуснато до непосредствено съединение с Него. Пресветите престоли и многооките

⁶ Пак там, гл. 3, с. 27.

⁷ Пак там, с. 13

⁸ Пак там, гл. 6, с. 33

и многокрили чинове на херувимите и серафимите по своята близост до Бога се разполагат непосредствено около Него. Това триадично чиноустроение е нещо единно, от един порядък и е истински първата йерархия, от която няма друга по-божествена и по-непосредствено близка до Бога, настоява авторът на корпуса. В тази връзка Иван Христов отбелязва, че по всичко изглежда, че редът на ангелите в пределите на всяко от трите чиноустроения е само за екзегетично удобство, тъй като действително те са едноразредни¹.

Дионисий превежда името серафими като „възпламеняващи“ или „разгорещяващи“, а херувими като „обилие от разум“ или „излияние на Премъдростта“². По този начин в първата небесна йерархия свещенодействат най-висшите ангелски чинове, защото тя е от най-висок порядък, разполага се непосредствено до Бог и върху нея, като най-близка, най-напред се пренасят „първозданните богоявления“. Затова тези ангели се наричат според автора „разгорещяващи престоли“ и „излияние на Премъдростта“ – имена, разкриващи богообразните им свойства. Названието серафим, продължава авторът, учи за вечното им движение около Божественото, нескончаемостта, жарът, бързината и кипещт на това приближено, непрестанно и неотклонно вечно движение.

Това название насочва също към способността им извисяващо и действено да уподобяват на себе си низшите, като сякаш ги кипват и разгарят до подобна на своята горещина. Името им свидетелства за способността да очистват подобно на мълния и всеизгарящ огън, а също за тяхното постоянно и неизменно, неприкрито, неугасимо, светообразно и осияващо свойство, което прогонва и унищожава всяко проявление на мрака и тъмнината.

Името на херувимите изразява „способността им да познават, богозрят и приемат височайшето светодарение, с първозданна сила да съзерцават богоначалното великолепие, да се произпълват с мъдротворящо подаяние и щедро да приобщават нисшето към изливането на даруваната Премъдрост“³. Името на най-висшите престоли

¹ Пак там, с. 15

² Пак там, гл. 7, с. 34

³ Пак там.

означава тяхната чиста извисеност над всяка земна принизеност, надсветовен устрем нагоре, неотклонно пребиваване над всеки предел, както и мобилизиращото всички сили непоколебимо и трайно оставане при истински Превисшето, т.е. Бог¹. Освен това тяхното име означава, че в пълно безстрашие и нематериалност приемат върху себе си Бог, че са богоносни и със „слугинска“ готовност са отворени за приемане на Бога, допълва авторът на „За небесната йерархия“.

В същия дух той разкрива и ангелските чинове от средното чиноустроение: господства, власти и сили². Названието „господства“ изразява нераболепно и свободно от всяка земна принизеност извисяване, непрестанен стремеж към истинското „Господство и Господоначалие“, т.е. Бог, и към действително сходство с Него. В този стремеж господствата благообразно преобразуват, доколкото е възможно себе си и последващите чинове, като се обръщат всецяло към истинското битие и според своите сили вечно се причастяват към „господоначалното богоподобие“.

От своя страна, името „сили“ изразява мъжествена и нерушима доблест, присъща на всички техни богообразни действия, която не изнемогва и не изпада в бездействие, когато приема даруваните богоначални осияния. Чрез тази доблест те мощно се извисяват към богоподобие, не изоставят своето богообразно движение, а неотклонно се взират в свръхсъщностната „силотворческа Сила“, пише авторът на Ареопагитския корпус.

На свой ред названието „власти“ изразява както при божествените господства и сили добре устроено благочиние на божествените възприятия. То означава „доброустройство“ на надсветовната и умствена власт, която не тиранизира със своите властнически сили по-низшето. Тази умствена власт неудържимо и в добър ред се извисява към божественото и благообразно извисява тези след себе си, уподобявайки се, колкото ѝ е позволено, на „властотворното Властоначалие“.

Третата йерархия се състои от чиновете начала, архангели и ангели, чиито названия авторът също разяснява в плана на обожение-

¹ Пак там.

² Пак там, гл. 8, с. 38-39

то¹. Името начала разкрива тяхното богообразно началствено значение и предводителство над свещения и подобаващ за началствените сили ред, така че те самите се обръщат изцяло и другите водят към „сврѣхначалното Начало“. И доколкото е възможно те се преобразяват, за да отразят „началотворното Начало“ и чрез благоустроеността на своите началствени сили явяват Божието сврѣхсъщностно чиноначалие.

Свещеният чин на архангелите, продължава авторът, се явява общ за началата и ангелите – той лежи по средата, а спрямо него те са крайни. Така те общуват и с началата, и с ангелите. С първите, защото са изначално обрънати към сврѣхсъщностното Начало и според възможностите си приемат Неговия отпечатък, като привеждат към единно действие ангелите със своите стройни и незрими предводителства. Архангелите общуват с ангелите, защото принадлежат към тълкувателния чин, като с посредничеството на най-висшите чинове йерархично приемат богоначалните осияния и благообразно ги съобщават на чина на ангелите (най-низшия в ангелската йерархия). А чрез тях ги явяват и на хората според духовните способности на всеки от божествено осияваните.

Накрая чинът на ангелите дава пълна завършеност на чиноустроеното на небесните умове, понеже последни от всички чинове притежават ангелско свойство, и се именуват от хората ангели (т.е. вестители) с толкова по-голямо предимство пред висшите чинове, с колкото по-очевидни неща си има работа тяхната йерархия и колкото по-близка до света е тя. Като цяло, заключава авторът, чиноустроеното на началата, архангелите и ангелите наставлява човешките йерархии една чрез друга, така че извисяването, обръщането, приобщаването и съединението с Бога да протекат в необходимия ред.

Очевидно е, че всяко от имената на ангелските чинове разкрива някаква специфика на тяхното обожение и предаването на обожението по-надолу в йерархията. Ето защо и Ареопагитския корпус, като разкрива смисъла на всяко име, подчертава още при втората йе-

¹ Пак там, гл. 9, с. 41-42

рархия следното: „По този начин средното чиноустроение на небесните умове, което притежава тези богообразни свойства, се очиства, просветлява и усъвършенства от богоначалните осияния, които му се предават от първото йерархично чиноустроение и, на свой ред, опосредствано от него и второявително, се предават нататък“¹.

Ясно се вижда, че йерархичното устройство, представено от корпуса, е твърде строго и не допуска непосредствено общуване между висшите и низшите ангели, нито между висшите ангели и хората. Това обаче се явява като проблем, тъй като в Ис. 6:6-7 при св. прор. Исайя е изпратен серафим според текста на Свещ. Писание², а не някой от низшите ангелски чинове. Дионисий излага и коментира две мнения по въпроса³, които подкрепя, но не представя като лично негови. Според първото, по омонимия серафим е бил наречен един от прикрепените към нас ангели като свещеноизвършител на очистването на пророка, защото „гръмотевично е изтребил посочените грехове и възпламенил очистилия се към божествено послушание“. Според второто мнение своето очистително свещенодействие този ангел е приписал на Бога и след Него – на първата йерархия, без значение кой е бил ангелът, създал видение за посвещаване на пророка в божественото.

Ареопагитския корпус (в т.ч. „За небесната йерархия“) става много популярен от VI в. нататък и на него се позовават редица св. отци на църквата. Св. Григорий Двоеслов например приема йерархията на корпуса⁴ въпреки някои уговорки. Той изрежда ангелските чинове по същия начин и дори привежда библейски аргументи в полза на разрешаване на видимото противоречие с библейския текст в Ис. 6:6-7. Св. Григорий настоява, че духовете, които се изпращат, получават наименованието на тези, чиито задължения изпълняват. И намира аргумент от св. прор. Даниил: „Хиляда хиляди Му служеха,

¹ Пак там, гл. 8, с. 39

² „Тогава прилетя до мене един от серафимите с разпаден в ръка въглен, що бе взел с клещи от жертвеника, докосна се до устата ми и рече: ето, това се докосна до устата ти и твоето беззаконие се отне от тебе, грехът ти се очисти.“

³ Св. Дионисий Ареопагит, цит. съч., гл. 13, с. 48

⁴ Gregorii Magni *Homilia XXXIV* (PL 76, 1254).

и десетки хиляди по десет хиляди предстояха пред Него“ (Дан. 7:10). „Защото едно означава „служи“, а друго – „предстоя“; защото служат на Бога тези, които идват и при нас, за да ни известяват, а предстоят тези, които се наслаждават с вътрешно съзерцание, така че не се изпращат за изпълнение на дела във външния свят“, заявява св. Григорий Двоеслов¹.

Преп. Йоан Дамаскин, цитирайки на много места св. Дионисий Ареопагит в своето съчинение „Точно изложение на православната вяра“, пише така: „Както казва светейшият, пресвещеният и великият в богословието Дионисий Ареопагит, цялото богословие, тоест божественото Писание говори за девет небесни същности. Божественият свещеноучител ги разделя на три тройни класа. Първият, както казва той, винаги е около Бога и както му е предадено, се намира в най-близко и непосредствено единение с Бога – това е класът на шестокрилите серафими, многооките херувими и светейшите престоли. Втори е класът на господствата, силите и властите, а третият и последен – на началата, архангелите и ангелите“². Очевидно е, че за Дамаскин авторът на „За небесната йерархия“ е изключителен авторитет в богословието, включително и относно ангелските чинове. Той приема без никакви уговорки ангелската йерархия според св. Дионисий Ареопагит. Също и св. Софроний, патриарх Йерусалимски, в своето Похвално слово за ангелите следва стриктно йерархията на корпуса³.

Св. Григорий Палама, един от най-авторитетните св. отци на Православната църква, пише с голямо уважение към св. Дионисий Ареопагит. Нарича го „великия богослов Дионисий“, но в същото време си позволява да коригира неговата йерархия в някои основни положения. Св. Григорий Палама потвърждава писаното от св. Дионисий Ареопагит, че чрез ангелите ни се откриват много видения, но допълва, че не всички явявания или всяко единение, или всяко

¹ Пак там.

² Joannis Damasceni *De fide Orthodoxa* II, 3 (PG 94, 873).

³ Sophronii Hierosolymitani Patriarchae *Oratio VI. De SS. Angelis et Archangelis* (PG 87-3, 3315–3322).

възсияване става чрез тях¹. Многогласно изпятото славословие при раждането на Христа е било предадено на земните жители чрез многобройно небесно войнство и ангел го е възвестил на пастирите като на очистили се. Но все пак осиялата ги сама по себе си Божия слава св. Дионисий не нарича изпратена от ангелите, обяснява св. Григорий. Но и откровението за спасението пастирите са приели не от осиялата ги слава, а ангелите им възвестили какво означава явяването на светлината (Лк. 2:9-10). На Девата Майка ангел е съобщил, че ще зачене в утробата си Бога и ще Го роди в плът, но Божието единение с нея не е станало чрез ангела. Все пак не тя самата е посветила себе си в единението, а се е нуждаела от вестител, аргументира се св. Григорий Палама. След това св. отец заявява: „Не само при ангелите, но и при нас боговижданията стават не само опосредствано и чрез другите, но и непосредствено и самоевено, без предаване от първоначални на вторични“².

Св. Григорий Палама пише, че след Боговъплъщението и явяването на благодатта незадължително всичко става чрез посредничество, т.е. след Боговъплъщението човекът има пряк достъп до Бога в Христа и може да постига обожение и непосредствено. Св. отец отива дори по-далеч, като насочва мисълта си към св. ап. Павел (Еф. 3:10) и св. ап. Петър (1Петр. 1:12) – ако по-малките, т.е. членовете на църквата, чрез благодатта посвещават по-големите, т.е. ангелската йерархия, то по същия този начин чинът на благоустрояването отново се запазва в нерушим и чуден ред, заключава св. Григорий Палама³.

В нашето съвремие ангелската йерархия според Ареопагитския корпус е подложена на сериозна дискусия. Един от най-популярните й критици е прот. Йоан Майендорф. В гл. 4 на третата част на своето „Въведение в светоотеческото богословие“⁴ той заявява, че двете книги за йерархиите („За небесната йерархия“ и „За църковната йе-

¹ Св. Григорий Палама, *Триади в защита на свещенобезмълвстващите, Триада II, част 3*, 28, Св. Гора, Атон, 2011, с. 242–243.

² Пак там, *Триада II, част 3*, 29, с. 243.

³ Пак там, *Триада II, част 3*, 29, с. 244.

⁴ И. Мейендорф, *Введение в святоотеческото богословие*, ч. 3, гл. 4, Ню-Йорк, 1985 (<http://predanie.ru/lib/book/read/70915/#toc75> достъп 10.02.2017, достъп 10.02.2017).

рархия“) отразяват т.нар. александрийски мироглед, съгласно който целият свят е организиран на принципа на йерархическата стълбица. Авторът е движан от стремеж по някакъв начин да запълни разрыва между абсолютния Бог и относителното творение, като по този начин да направи своята космология приемлива за неоплатониците и в същото време – да запази неприкосновена християнската идея за непрстъпността на Бога. Недостатъкът на такъв мироглед според Майендорф е очевидната илюзорност на всички междинни степени – това е все същата елинистична космология, но облечена в християнска външност. Класифицирайки чиновите на йерархията, Ареопагит използва според Майендорф модния сред неоплатониците троичен принцип: гръцката мисъл, неправеща различие между онтологията и естетиката, обичала навсякъде да вижда триади.

За християнската традиция тази класификация представлява голямо неудобство, твърди Майендорф, тъй като старозаветната ангелология е сложна и никак не се вмести в йерархията на Дионисий. Майендорф настоява, че църквата почита св. архангел Михаил като глава на небесното войнство, докато в системата на Дионисий архангелският чин е един от най-низшите в небесната йерархия. В случая с пророк Исая Майендорф настоява, че Бог е изпратил серафим, т.е. един от най-висшите ангели.

Прот. Йоан Майендорф заключава, че класификацията на небесните сили на Ареопагитския корпус не съответства на библейското откровение за тях и неговите триади трябва да бъдат признати за измислена конструкция, като добавя, че в системата му няма място за вярата в Боговъплъщението¹. Приемането на учението на корпуса за небесната йерархия от църквата Майендорф отнася към удивителните явления в нейната история². Освен това в гл. 5 на своя труд „Христос във византийското богословие“³ Майендорф казва, че макар всички названия на ангелските чинове, взети поотделно, могат да бъдат срещнати в Библията, сама по себе си структурата на Ди-

¹ Пак там.

² Пак там.

³ Йо. Майендорф, *Христос във византийското богословие*, гл. 5, <http://dveri.bg/ax639>, достъп 10.02.2017

онисиевия ангелски свят няма никакви основания в Свещ. Писание.

Друг известен критик на ангелската йерархия на корпуса е прот. Георги Флоровски, който е по-умерен в оценките си в сравнение с Майендорф. Флоровски смята, че ангелският свят според св. Дионисий сякаш засенчва Бога за човека. Няма пряк път към Бога и това разкрива някаква неяснота в христологическите представи на св. Дионисий. Според Флоровски авторът на корпуса продължава старата александрийска традиция, ясно изразена у Климент и особено у Ориген, ярко обагрена с късноюдаистическия и елинистически мотив на посредничеството. Във всеки случай идеята за йерархията получава при св. Дионисий твърде резки черти. В името на принципа той поправя дори Свещ. Писание – Дионисий не се съгласява да приеме серафима, явявал се на пророк Исая, за действителен серафим (Ис. 6:6)¹.

Въпреки това критично отношение, особено от прот. Йоан Майендорф, разбиранията за йерархията на ангелите според автора на корпуса са навлезли дълбоко в съборното съзнание на Православната църква, което добре личи не само от творенията на св. отци, посочени по-горе, но и от текстове на житийната литература, посветени на празниците Събор на св. архангел Михаил (8 ноември) и Събор на св. архангел Гавриил (26 март)². Но трябва да се подчертае, че от друга страна църквата приема св. архангел Михаил като най-висшия ангел – чиновначник и архистратиг на всички ангели, а св. архангел Гавриил е втори след него, както се вижда на много места в богослужебните текстове на вечернята и утренията на Събор на св. архангел Михаил (8 ноември, Миней за месец ноември). Така изглежда, че има някакво противоречие и наистина се появява въпросът дали трябва да причисляваме св. архангел Михаил и св. архангел Гавриил към осмия, предпоследен низш чин в йерархията на с Ареопагитския корпус.

По този въпрос има две по-ясно очертани разбираня. Някои

¹ Г. Флоровски, *Източните отци от V до VIII век*, София: Тавор, 1992, с. 157

² Например: *Жития на светите*, София: Синодално издателство, 1991, под редакцията на Партений, епископ Левкийски и архимандрит д-р Атанасий (Бончев); Св. Димитрий Ростовски, *Жития на светите* (поредица от 12 тома), Св. Гора, Атон и др.

св. отци, например св. Григорий Палама, се придържат към йерархията на св. Дионисий Ареопагит и за тях св. Гавриил например е архангел от осмия чин. Св. Григорий Палама пише, че св. архангел Гавриил пръв и единствен е бил посветен в тайната на неизречимото понижаване на Словото, макар да не принадлежи към първия и издигнат в непосредствена близост до Бога чин. Понизилият Себе Си и слязъл при нас, заради нас е направил всичко ново, и затова, като се е възнесъл на небето, Той е направил по-ниските по чин и по-близки до света ангели просветители и посветители за по-високото чиноначалие. И така низшите повеляват на висшите и ги учат да подигнат вечните порти (сравн. Пс. 23:7-9), защото Облеклият се в плът поради своето неизказано човеколюбие ще се възкачи и ще се възнесе, и ще седне по-горе от всяко началство и власт (Еф. 1:21). Защото Той е Господ на силите и Цар на славата, можещ всичко, и когато пожелае ще постави последните над първите¹.

На друго мнение е св. Димитрий Ростовски. Съблюдавайки йерархията на св. Дионисий Ареопагит и основавайки се на св. Писание (Ис. 6:1-2)² и други св. отци, той пише следното в четивото за празника Събор на св. архангел Гавриил (26 март): „А че свети Гавриил трябва да бъде причислен към серафимския чин, става ясно от това, че нито един от другите чинове не стои по-близо от серафимите до престола на непристъпната Божия слава, според заслужаващото внимание свидетелство на свети Дионисий. Всеки ангелски чин има свое място по Божия разпоредба: едни по-близо, други по-далеч, а чинът на серафимите стои най-близо до Бога... И тъй като свети Гавриил е един от седемте непосредствено предстоящи пред Бога ангели, следва да е от серафимски чин, втори между серафимите“³.

На много места в Свещ. Писание се говори за ангели, но в него не могат да бъдат открити преки указания за градация в тяхната йерархичност. В него все пак се споменават девет обобщаващи назва-

¹ Св. Григорий Палама, *Триада II*, ч. 3, 29, с. 243-244.

² „В годината, когато умря цар Озия, аз видях Господа, седнал на престол висок и издигнат, и полите на одеждите Му пълнеха целия храм. Около Него стояха серафими; всякой от тях имаше по шест крила: с две всеки закриваше лицето си, и с две закриваше нозете си, и с две летеше.“

³ Св. Димитрий Ростовски, *Жития на светите*, Март, Св. Гора, Атон, 2009, с. 533-535.

ния на ангелските чинове: серафими, херувими, престоли, господства, сили, власти, начала, архангели и ангели. От своя страна в свещ. Предание могат да бъдат открити много по-ясни и преки свидетелства за йерархичност при ангелите. Това разбиране е изразено и съборно на Петия вселенски събор (553 г.), когато е осъдено Оригеновото учение, в т.ч. и за ангелите.

За различаване на степени и чинове пишат някои от най-известните св. отци и учители на Църквата. Най-известното и широко коментирано светоотеческо творение, което се занимава подробно с йерархията в ангелския свят, е „За небесната йерархия“ на св. Дионисий Ареопагит. В него авторът подрежда ангелите в девет чина, групирани в три степени: най-висшите са серафими, херувими и престоли; следват господства, сили и власти; най-низшите са начала, архангели и ангели. Целта на йерархията според св. Дионисий е чрез очистване, просвещение и усъвършенстване да се постигне обожение и единение с Бога при това в строго определен порядък и чрез посредничеството на по-висшите ангелски чинове спрямо по-низшите, включително чрез ангелите спрямо хората.

От VI в. нататък това учение за йерархията става част от свещ. Предание на църквата, като на него се позовават редица св. отци като св. Григорий Двоеслов, преп. Йоан Дамаскин и др. Св. Григорий Палама също го приема, но прави корекции в някои от основните му положения: чрез ангелите ни се откриват много видения, но не всички явявания, или всяко единение, или всяко възсияване става чрез тях. След Боговъплъщението и явяването на благодатта не обезателно всичко става чрез посредничество – човекът вече има пряк достъп до Бога в Христа и може да постига обожение и непосредствено.

В нашето съвремие ангелската йерархия според Ареопагитския корпус е подложена на сериозна дискусия. Сред популярните й критици са прот. Йоан Майендорф и прот. Георги Флоровски. Рационално погледнато те изглеждат прави, доколкото идеята за йерархията получава в корпуса твърде резки черти. Освен това църквата почита св. архангел Михаил като глава на небесното войнство, докато в системата на св. Дионисий архангелският чин е един от най-низшите в небесната йерархия. В Свещ. Предание наистина има седем най-виши ангели, наричани архангели: Михаил, Гавриил, Рафаил, Уриил,

Салатиил, Иехудиил и Варахиил, които „възнасят молитвите на светиите и възлизат пред славата на Светия“ (Тов. 12:15).

В тази така очертаваща се колизия изглежда най-практично да се придържаме към големите авторитети на Църквата, като например св. Григорий Палама. Той, поставяйки Христос в центъра на мисловната си система, приема йерархията на св. Дионисий, но и я коригира. Св. Григорий Палама смята, че архангел Гавриил пръв и единствен е бил посветен в тайната на неизречимото понизяване на Словото, макар да не принадлежи към първия и издигнат в непосредствена близост до Бога чин. Христос заради нас е направил всичко ново – по-ниските по чин и по-близки до света ангели направил просветители и посветители за по-високото чиноначалие, настоява св. отец.

Можем да си позволим в края на изводите си да очертаем рамките на една работна хипотеза, изискваща по-разширен формат, отколкото предлага научната статия. Смятам, че има съответствие между библейската ангелология и йерархията на Ареопагитския корпус. Св. архангели Михаил и Гавриил са най-висшите ангели. Но те са ангелоначалници не на цялата йерархия, а само на тези чинове, които имат отношение към домостроителството на спасението и стоящи най-близо до хората. Т.е. те са началници на ангелите не като събирателно понятие, а на ангелите като чин, най-низшия девети чин.

Към момента за тази работна хипотеза не съм открил преки аргументи в Свещ. Писание и светоотеческата литература. Но не съм открил и контрааргументи, включително такива липсват и в богослужебните текстове. Например в службите за 8 ноември (Събор на св. архангел Михаил) светите архангели Михаил и Гавриил на много места са наречени началници на ангелите, но тук под ангели може да се разбира деветият най-низш чин от йерархията. Още повече, че там, където се изброяват висшите чинове, никога светите архангели Михаил и Гавриил не се посочват като техни началници.

Тази работна хипотеза, ако се докаже категорично, оборва директно тезата на Майендорф за Дионисиевата йерархия като напълно несъстоятелна. Както казах по-горе, за доказването на моята работна хипотеза са необходими още изследвания и по-голям формат като студия или дисертация.